

УДК 159.98:355.23 (477)

В. М. ІВАНЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри загальновійськових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

На студентів вищих навчальних закладів як на майбутніх спеціалістів у галузі науки і техніки покладаються великі надії щодо прогресивних змін у суспільстві, які, у свою чергу, залежать від максимального розвитку творчої обдарованості особистості студентської молоді. У статті аналізуються фактори, які сприяють розвитку творчої обдарованості в процесі навчання.

Ключові слова: *творчі здібності, креативність, творча обдарованість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розбудови української державності, становлення України як демократичного суспільства на міжнародній арені все актуальнішою постає проблема розвитку творчої особистості її громадян. У зв'язку з цим виявлення і розвитку творчої обдарованості особистості має, безперечно, велике значення як для державотворення, так і для самореалізації конкретної людини. Адже науково-технічний поступ усе частіше висуває нові соціально значимі орієнтири в системі вищої освіти та диктує нові вимоги до випускників ВНЗ, їх професійних та особистісних якостей.

Саме на студентську молодь і покладаються надії щодо прогресивних змін у суспільстві, які просто неможливі без повноцінного розвитку творчої обдарованості особистості [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Вагомим внеском у дослідження даної проблематики стали наукові праці таких провідних дослідників у цій галузі, як В. І. Барко, В. О. Моляко, О. І. Бедлінський, Є. Л. Гергель, Н. І. Булка, Дж. Гілфорд, В. М. Дружинін, О. І. Кульчицька, Н. С. Лейтес, О. М. Матюшкін, Р. О. Семенова, Б. М. Теплов, Е. Торренс та ін.

У контексті фундаменталізму та гуманітаризації, які є основними стратегічними напрямками розвитку вищої школи, визначаються шляхи удосконалення професійної підготовки, зокрема, підготовка фахівця, спроможного приймати ефективні рішення на основі творчого мислення, який поєднує в собі високий професіоналізм із соціально-психологічними якостями гуманіста і патріота [1]. Для розвитку творчої обдарованості студентів постає необхідність у створенні сприятливих соціальних і психологічних умов, оскільки творчий потенціал може бути просто непомічений або ж заблокований, унаслідок чого реалізовуватися на недостатньому рівні або зовсім не використовуватись [1].

Мета статті – проаналізувати можливості розвитку творчої діяльності в навчальному процесі вищого навчального закладу як один з напрямів початкового етапу вдосконалення системи навчання взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На жаль, попри всю важливість організації творчої діяльності студентів у навчальних закладах, їй приділяється не достатньо уваги.

З упевненістю можна стверджувати, що сучасні досягнення психології творчості вкрай повільно входять у навчально-педагогічну практику сучасної вищої школи.

На сьогодні психологічною наукою розроблено низку систем формування творчої діяльності, а саме: “ТРИЗ”, “КАРУС” і т. д. Якщо хоча б одну з вищезазначених систем запровадити в процес навчання, то не виключено, що вже завтра ми отримали б набагато більше творчих особистостей у вищих навчальних закладах, а післязавтра – і в загальноосвітніх.

Найбільш перспективною, на наш погляд, є розроблена академіком В. О. Моляко система “КАРУС”. У процесі навчання її можна використовувати у вигляді декількох спецкурсів з психології.

Один із спецкурсів – це формування стратегії аналогізування. Адже в сучасних ВНЗ і педагоги, і ті хто навчається, використовують аналогізування різною мірою, і на різних рівнях. Але конструктивної роботи щодо ово-

лодіння методами, а тим більше тими, що стосуються розвитку стратегій творчої діяльності, не проводиться [2].

З метою зміни ситуації, яка склалась, постає необхідність у систематизації отриманих наукою результатів і проведення нових досліджень у цій галузі. Одним із кроків у цьому напрямку можна вважати спробу з'ясувати, чим же є творчість з точки зору психологічної науки.

“Аналіз досить великого масиву літератури з проблем творчості, яка останнім часом уже виділилась у самостійний напрям на межі психології, педагогіки, філософії та інших наук, дає змогу зробити, зокрема, висновок про те, що для здійснення соціально-економічних перетворень, розв'язання надзвичайно-складних та нових завдань людині сьогодення, а тим більше завтрашнього дня, вже не просто бажано, а необхідно оволодіти творчими вміннями, стратегіями і тактиками як інструментарієм не тільки у професійній, а навіть у повсякденній діяльності” [3].

У своїх дослідженнях А. М. Єрмола відмічає, що “У філософській та психолого-педагогічній літературі наявні різні трактування творчості, відмінні погляди на природу, об'єктивну основу та структуру творчого процесу, формування творчих здібностей людини та ін. І тут необхідно звернути увагу на багатоплановість вживання поняття “творчість”. Його тлумачать як “діяльність”, “процес”, “конструктивний принцип пізнання”, “самореалізацію” [4].

А. М. Єрмола розглядає творчість як діяльність: “Творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей. Вона передбачає наявність в особистості цінностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю й унікальністю”.

Основна “суть теорії творчості”, за В. О. Моляко, полягає в такому: “Творчий потенціал людини (творчої людини) реалізується цілісними процесами, у яких найбільшу роль відіграють мисленні компоненти та компоненти уяви. Творчі мисленні процеси, що включають основні цикли – створення задуму та реалізації задуму, гіпотези, – детермінуються й організуються стратегіями і тактиками – унікальними особистісними утвореннями, системами, які водночас відбивають генетичні й набуті настановлення, диспозиції, навички та вміння різного масштабу та суб'єктивного забарвлення і певним чином адаптуються в конкретних умовах творчої діяльності” [3].

Академік В. О. Моляко акцентує увагу на тому, що: “Сучасні відомості про характер протікання творчого процесу достатньо суперечливі, діапазон

думок коливається між двома полюсами, а саме: від уявлень, що цей процес протікає за суворо визначеними етапами (логічний варіант), до повного непізнання, сумбурності, непередбачуваності і некерованості як такого “з боку” свідомості (інтуїтивний варіант)” [5]. І далі стверджує: “Творчий процес абсолютно непередбачуваний у кожному своєму конкретному прояві, і чим більш творчим він є, тим більш складною, новою стає для суб’єкта розв’язуване ним завдання, тим менш впізнаним стає характер протікання творчого процесу” [5].

Значення підсвідомості в творчому процесі відмічалось багатьма авторами. Ще в 50-х рр. А. Н. Леонтьєв і С. Л. Рубінштейн з учнями стали активно розробляти услід за Н. Майєром експерименти з підказкою, які виявляють безсвідомі процеси в мисленні. Наступні за цим дослідження виявили низку важливих моментів у творчому мисленні. А. В. Брушлінський на основі експериментальних даних наполягає на тому, що в творчому процесі невід’ємно присутні свідомі і безсвідомі компоненти. О. К. Тихоміров у низці експериментальних робіт продемонстрував утворення в процесі мислення так званих “невербалізованих операційних смислів”, які він вважав одиницями аналізу безсвідомого. Я. А. Пономарьов показав, що при рішенні творчих завдань у лабораторних умовах ідея надходить з інтуїтивного (безсвідомого) досвіду. Він експериментально виявив той факт, що на інтуїтивному рівні людина фіксує набагато більше властивостей предметів, ніж на усвідомлюваному. При вирішенні справді творчого завдання свідомо зафіксованих властивостей виявляється недостатньо і суб’єкт звертається до інтуїтивного рівня, що супроводжується феноменами типу емоційної активності. В. Н. Дружинін, розвиваючи ідеї В. Н. Пушкіна, вважає домінування безсвідомого і пасивну роль свідомості критерієм творчого процесу [6]. Слід згадати і про психолого-педагогічний аспект творчості. Адже творчість дитини і творчість дорослого дещо різні речі. І головне значення творчості учня і людини що працює, теж різне. Важко не погодитися з Т. М. Третьяк, яка стверджує, що: “Творча діяльність людини – це процес створення об’єкта, що характеризується об’єктивною новизною і суспільно корисною значущістю. Однак, з погляду психології, під творчістю мається на увазі процес створення чогось нового для даного суб’єкта: наприклад, школяр, котрий, вивчаючи взаємодію води і зануреного в неї тіла, відкриває для себе закон Архімеда, людина, яка розмірковує над такою побутовою проблемою, як розстановка меблів, – розв’язують творчі завдання” [7].

Розглядаючи поняття “творчість”, не можна обминути таке поняття, як “креативність”. А. М. Єрмола зазначає: “Сьогодні креативність є сталою категорією у психологічній науці, визначилися кілька основних аспектів її дослідження: предметно-процесуальний та рефлексивний (процес вирішення творчого завдання); продуктивно-результативний та соціально-управлінський (умови креативного розвитку, самовираження й непрямого управління творчим процесом навчання й виховання)” [4].

Поняття “креативність” було введено в психологію при розробці тестів, з допомогою яких можна було б досліджувати розвиток творчих здібностей. Американський психолог Дж. Гілфорд запропонував кубічну модель структури інтелекту, виявив існування двох принципово відмінних типів мислительних операцій: конвергенції і дивергенції [8]. Інтелектуальні здібності були відділені від креативних. Але їхнє співвідношення і взаємозв’язок залишається дискусійним до цього часу. А. І. Савенков, за В. Н. Дружиніним аналізуючи співвідношення інтелекту і креативності, виділяє три основні позиції. “Перша – відмова від будь-якого розділення цих функцій. Друга – між інтелектом і креативністю існують порогові відношення: для вияву креативності потрібен інтелект не нижче середнього. Третя – інтелект і креативність незалежні, ортогональні здібності” [9].

Ще цікавіший взаємозв’язок констатує М. С. Єгорова: “Рівень інтелекту в більш старшому віці до деякої міри залежить від креативності в більш молодшому віці, але не навпаки. Креативність і інтелект продовжують впливати один на одного, але вплив цей відстрочений і тому може бути помічений лише при міжвіковому співставленні (наприклад креативності в 6 років і інтелекту в 7 років)” [10]. Дана закономірність дуже важлива для педагогічної практики, адже дає додаткову мотивацію для розвитку творчих здібностей людини. Зовсім інше значення вкладає в поняття “відстрочені креативні вияви” Г. В. Ожиганова. “Один з основних результатів нашого дослідження – встановлення відстрочених креативних виявів. Зафіксовані первинні відстрочені креативні вияви дітей в експериментальній ситуації свідчить про те, що переважаючій більшості досліджуваних потрібно достатньо тривалий час, щоб креативність виявилась. Тому можна говорити про існування інкубаційного періоду, у процесі якого відбувається формування креативності, обумовлене накопиченням дітьми нового особистісного досвіду” [11]. Цікавий факт також досліджено Є. Л. Гергель: “Вербальна креативність (дивергентні здібності) пов’язана з рівнем розвитку конвергентного мислення. Корекційна програма, спрямована на розвиток

креативності, яка не приділяє достатньої уваги конвергентному мисленню, дає значно менший ефект. Аналогічного зв'язку з образною креативністю (фігурна форма) не спостерігається. Корекційна програма, спрямована тільки на розвиток конвергентного мислення, не впливає на рівень розвитку креативності» [12]. Дж. Гілфорд, у свою чергу, виділив основні параметри креативності:

- 1) оригінальність – здатність продуціювати незвичні відповіді;
- 2) семантична гнучкість – здатність запропонувати нове використання об'єкта;
- 3) образна гнучкість – здатність бачити в об'єкті нові ознаки;
- 4) спонтанна гнучкість – здатність продуціювати різноманітні ідеї в не регламентованих ситуаціях [8].

Пізніше Дж. Гілфорд виділив шість параметрів креативності. Подальшого розвитку дана програма набула в дослідженнях Е. Поля Торренса. Е. П. Торренс виділив такі параметри креативності: продуктивність (здатність до висунення великої кількості ідей), гнучкість (здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до іншого, використовувати різноманітні стратегії розв'язання проблем), оригінальність (здатність до висунення ідей, які відрізняються від очевидних, банальних чи міцно усталених), деталізація (розроблення ідей) [13].

Висновок. Проаналізувавши, – на наш погляд, достатню кількість наукових праць, у яких провідні науковці досліджували креативність у процесі навчання, та ознайомившись з їх твердженнями стосовно такого поняття, як творчість взагалі, схилиємось до думки, що для збільшення можливостей її розвитку у вищих навчальних закладах необхідним є:

розробка програм з виявлення та розвитку насамперед креативних параметрів серед студентів;

розробка програм, спрямованих на формування стійкої потреби до постійного оновлення знань, здатності до аналізу та синтезу,

розробка тренінгів з моделюванням ситуацій, спрямованих на розвиток мислення, відмінного від стереотипного.

Очевидним також є те, що до виділених параметрів має якийсь стосунок аналогізування. Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення аналогії в їх структурі. Незакінченою залишається і дискусія щодо розмежування інтелекту і креативності, яка частково могла б бути розв'язана через виявлення місця аналогізування в окремих параметрах креативності.

Список використаної літератури

1. Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 № 1016.
2. Бедлінський О. І. Аналогізування учня при вивченні географії / О. І. Бедлінський // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : 2004. – Т. VI. – Вип. 3.
3. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. члена кореспондента АПН України Н. В. Чепелевої. – К. : Нора – Принт, 2002. – Випуск 22. – 350 с.
4. Єрмола А. М. Креативність в основі моніторингу / А. М. Єрмола // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – № 8. – С. 71–72.
5. Моляко В. А. Стратегії рішення нових задач в процесі творчої діяльності / В. А. Моляко // Обдарована дитина. – № 4. – 2002. – С. 33–43.
6. Ушаков Д. В. Творчество и “дарвиновский” способ его описания / Д. В. Ушаков // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 3. – С. 104–111.
7. Третяк Т. М. Батькам про розв’язування творчих задач / Т. М. Третяк // Обдарована дитина. – 2001. – № 7. – С. 19–25.
8. Барко В. І. Креативність та її діагностика / В. І. Барко, В. Г. Панок, С. В. Лазаревський // Обдарована дитина. – 2001. – № 6. – С. 22–27.
9. Савенков А. И. Современные концепции одаренности / А. И. Савенков // Обдарована дитина. – 2001. – № 6. – С. 2–10.
10. Егорова М. С. Сопоставление дивергентных и конвергентных способностей когнитивной сферы детей / М. С. Егорова // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 36–46.
11. Ожиганова Г. В. Диагностика и формирование креативности у детей в процессе учебной деятельности / Г. В. Ожиганова // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 2. – С. 75–85.
12. Гергель Є. Л. Розвиток креативних здібностей у підлітків / Є. Л. Гергель // Проблеми загальної та педагогічної психології ; збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка – К. 2001. – Т. IV. – Ч. 2. С. 80–85.
13. Булка Н. І. Діагностика вербального творчого мислення / Н. І. Булка // Обдарована дитина. – 2001. – № 8. – С. 13–21.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Чистяков С. А.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2013.

Иваненко В. М. Развитие креативности студентов в процессе обучения

На студентов высших учебных заведений как на будущих специалистов в сфере науки и техники возлагаются надежды на прогрессивные изменения в обществе, которые, в свою очередь, зависят от наиболее полного развития творческой одаренности личности. В данной статье проведен анализ факторов, способствующих развитию творческой одаренности в процес обучения.

Ключевые слова: *творческие возможности, креативность, творческая одаренность.*

Ivanenko V. M. Development of students' creativity in the process of studying

The students of higher since establishments, future specialists in the field of science and technique are set big hopes regarding progressive changes in society, which in their turn depend on the maximal development of creativity of students personality. In this article the analysis of factors is conducted assisting development of creativity in process this studying.

Keywords: *creative skills, creativity.*